

LIBER

*Ida Blom,
Sølvi Sogner
och Bente Rosenbeck*

Kvinnor i västvärlden från renässans till nutid

– renässans, reformation och revolution

Det här är en bok om kvinnornas historia i väst, med tyngdpunkt på Europa, från renässansen till idag. Under dessa 500 år har samhället utvecklats på ett sätt som i grunden förändrat människors liv. Denna totala omvälvning av samhället – politiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt – uppstod i Europa och spreds ut över världen.

Spelade kvinnor en annan roll än män när det gäller vilken riktning som utvecklingen tog? Medförde grundläggande förändringar av samhället samma sak för kvinnor som för män? Och hur skall vi förklara händelser där kön blev avgörande för följderna? Detta är centrala frågor som författarna till boken vill besvara.

Sølvi Sogner har skrivit första delen om Europa 1500–1750. Ida Blom och Bente Rosenbeck har skrivit andra delen om västvärlden från 1750 fram till våra dagar.

www.liber.se

en del av Wolters Kluwer

Best nr 47-05320-8
Tryck nr 47-05320-8-00

9 789147 053209

15. Industrisamhället växer fram ur "Arbete i hemmet" Bente Rosencbeck

Både i England och USA fördubblades antalet tjänsteflickor. I England kom de från landet, i USA var de antingen svarta kvinnor eller invandrarkvinnor, som ofta stannade kvar hos den familj de tagit tjänst hos även efter att de gift sig. I England växte denna yrkesgrupp från en dryg miljon ca 1850 till två miljoner vid sekelskiftet. Flickorna kom från mindre bemedlade familjer, de var döttrar till lantarbetare och utbildade arbetare. För just denna grupp kvinnor hade hushållsarbetet vissa påtagliga fördelar. Arbetet krävde ingen utbildning, och för unga kvinnor som var tvungna att lämna sina hem för att arbeta och tjäna pengar var det ett förhållandevis tryggt sätt att flytta till staden på. De fick någonstans att bo, de fick mat, lön och herrskapets beskydd mot storstadens faror. En tjänsteflickas största mål var att kunna lägga undan lite av sin lön till sitt framtida äktenskap. Men en tjänsteflickas liv kunde lätt bli helt annorlunda än hon tänkt sig. Statistik över prostitution och oäkta barn avslöjar att arbetet som tjänsteflicka var ett utsatt yrke.

Det var på många sätt inte lätt att flytta till staden och tjäna sitt levebröd som jungfru i en främmande familj. Hushållsarbetet kunde vara hårt, ofta hade familjen bara en tjänare, arbetsdagen var lång och lönen dålig. Under sådana villkor var det inte så konstigt att många kvinnor föredrog andra slags arbeten. Mot slutet av 1800-talet hade det vuxit fram en lång rad nya yrken som gav större personlig frihet och som både arbets- och lönemässigt kunde konkurrera med arbetet som tjänsteflicka.

Det växande behovet av tjänstefolk var således en följd av medelklassens frammarsch i kombination med inställningen att medelklassens kvinnor inte skulle arbeta. Det kan förefalla paradoxalt att det under detta "arbetets århundrade" samtidigt utvecklades ett passivt, överksamt kvinnoideal. Det var långt ifrån alla som kunde leva upp till detta ideal, men det är ett faktum att medelklassens kvinnor försvann från produktionen och förlorade sin ekonomiska självständighet.

På 1700-talet hade medelklassens kvinnor utgjort en aktiv och självständig befolkningsgrupp. De bedrev handel, hade otraditionella yrken inom järn- och stålhandeln, de var dosmakare, mässingsgjutare osv. Men från och med 1830- och 1840-talet tycks kvinnornas yrkesverksamhet ha koncentrerats till mer traditionella områden som detaljhandel och sömnad. De förefaller inte längre finnas kvar som arbetsgivare inom de viktiga, produktiva näringarna, utan marginaliserats och hänvisats till olika yrken inom tjänstesektorn. Många yrken blir nu definierade som exklusivt manliga yrken. De nya institutioner och funktioner som

uppstod inom såväl finansvärlden som den nya sociala och politiska offentligheten utslöt redan från början kvinnor. En viktig förklaring till denna tillbakagång för medelklassens kvinnor är separationen mellan hem och arbetsplats och idén om skilda könsspecifika livsfärer som utgjorde en central aspekt av medelklassens identitet.

Enligt medelklassens ideal var lönearbete oförenligt med kvinnlighet. "För att vara en dam bör man vara en dam och inget annat", skrev Margaretta Greg i sin dagbok 1853. "Hon bör inte arbeta för egen vinning och inte heller engagera sig i något som har med pengar att göra eftersom hon då inkräktar på arbetarklassens revir, som ju lever av sitt arbete." Att ha ett arbete var således inte förenligt med medelklassens syn på vad som var kvinnligt. Arbetet som guvernant var ett av få yrken som ansågs acceptabelt att livnära sig på.

Författarinnan Charlotte Brontë kallade det rätt och slätt "guvernantslaveriet". Nellie Weeton arbetade som guvernant mellan åren 1809 och 1814. Redan som tolvåring hade hon hjälpt sin mor att undervisa. Efter moderns död beslöt hon sig för att bli guvernant för att på så sätt hjälpa sin oduglige bror med lite pengar. Även om hon var tillfreds med sin anställning, och inte hade något att beklaga sig över, skrev hon år 1812 i ett brev till en väninna: "En guvernant är nästan helt utestängd från social gemenskap. Tjänstefolket kan hon inte umgås med och herrskapet och deras gäster kan inte behandla henne som en jämlike – hon måste verkligen uppbåda allt sitt mod och sin styrka för att behålla sin sinnesro och vara lycklig." År 1814 övertalade hennes bror henne att gifta sig med en man som hade mutat honom, och som hon knappt kände. Det förlöpte inte väl, hon blev både misshandlad och tyranniserad och lämnade slutligen sin make. Men inte ens under dessa omständigheter fick hon förmyndarskap över sin dotter. Det var antagligen ytterst få som fick uppleva en sådan lycka som Brontës romanhjärtinna, Jane Eyre. Jane Eyre gifte sig till sist i ömsesidig kärlek med sin arbetsgivare, men denna lycka blev varken henne eller honom beskärd förrän de genomlidit årtal av smärta och ensamhet.

Mellan fem och femton procent av befolkningen räknades till medelklassen, men det var ingen enhetlig social klass. Det var framför allt överklassen och de övre skikten av medelklassen som påverkats av och omhuldade det viktorska kvinnoidealet, "hemmets ängel". För kvinnor ur den lägre medelklassen kunde verkligheten ofta te sig annorlunda än idealet. Om de fick ekonomiska problem eller blev änkor var de ofta

Text

*

BRONTË

tvungna att försörja sig som sömmerskor, damskräddare eller modister.

Även många gifta medelklasskvinnor skaffade sig inkomster genom arbete i hemmet. Det var ofta sådant som inte ansågs fint, som till exempel att ha inneboende. Att hyra ut rum var antagligen mycket vanligare än man tidigare trott. Det var ett arbete som inte registrerades i folkräkningarna, och kamouflerades ofta på olika sätt; en inneboende kunde till exempel kallas "betalande gäst".

Många medelklasskvinnor var också tvungna att ta aktiv del i hushållsarbetet, antingen därför att de inte hade någon tjänsteflicka alls eller – vilket var fallet för de flesta – därför att de bara hade råd med en. Flera nya forskningsstudier har visat att medelklasskvinnorna på intet sätt levde några uttråkade och överksamma liv. De var aktiva och deltog i samhällets modernisering, i synnerhet i samband med att det från och med mitten av 1800-talet ställdes nya krav på hälsa och hygien.

De kvinnor som inte deltog aktivt i det praktiska hushållsarbetet kunde också undgå sitt passiva liv genom att engagera sig i det sociala arbetet. Det var oavlönat och betraktades därför inte som arbete. Det kunde fungera som en språngbräda till det offentliga livet.

X Så småningom förlorade familjen sin roll i produktionen. Merparten av produktionen flyttades gradvis över från hemmen till fabriker, kontor och butiker, och det ledde till att det var de som fick kontant lön för sitt arbete som definierades som verkliga arbetare.

Ett nytt arbetsbegrepp slog igenom och hädanefter blev endast lönearbete betraktat som verkligt arbete. Det var i första hand männen som hade lönearbeten, vilket i sin tur innebar att arbete kom att betyda olika saker för kvinnor respektive män. Nu definierades arbete som produktion av varor och som ett bytesvärde, och en arbetare blev en lönearbetare som arbetade ett visst antal timmar i en butik eller en fabrik utanför hemmet. Det betydde att kvinnor utdefinierades från arbetskraften, trots att de utförde ett omfattande och livsnödvändigt arbete för sin familj, utan vilket den inte skulle överleva. Kvinnor har alltid arbetat men de har inte alltid arbetat för lön.

Utan den kvinnliga "fria" och billiga arbetskraften hade den kapitalistiska industrin förmodligen inte ha utvecklats. Även om det uppstod lönearbeten för ett visst antal kvinnor så var det en majoritet av kvinnorna som inte arbetade utanför hemmet. År 1851 arbetade 2,8 miljoner, det vill säga en fjärdedel, av alla engelska kvinnor utanför hemmet, vilket vittnar om att det fortfarande var mycket arbete som förblev koncentrerat till hemmen, och därmed också oavlönat i pengar.